



düşünce dizisi



din psikolojisi

PROF. DR. ALİ KÖSE
DOÇ. DR. ALİ AYTEN

DİN PSİKOLOJİSİ

Prof. Dr. Ali Köse

Prof. Dr. Ali Ayten



BİRİNCİ BÖLÜM

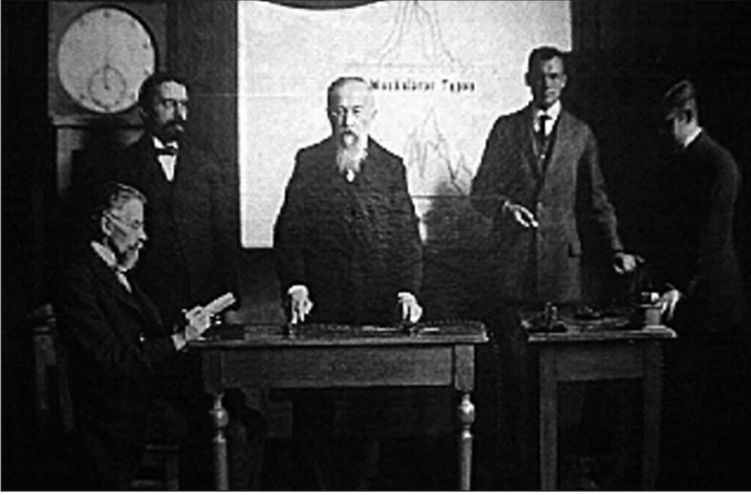
PSİKOLOGLAR VE DİN GÖRÜŞLERİ

Giriş

Psikolojinin kuruluş döneminden itibaren psikologlar, din konusuna ilgi göstermişler ve bireyin dini hayatına dair araştırmalarda bulunmuşlardır. Örneğin William James, bir taraftan *Psikolojinin İlkeleri*'ni yazarken diğer taraftan bireysel dini tecrübeyi ele aldığı ve dini olguyu bilimsel metotların konusu olarak incelediği kitabı *Dini Tecrübenin Çeşitliliği*'ni kaleme almıştır. 1879 yılında kurduğu psikoloji laboratuvarıyla psikolojinin kurucusu olma unvanını edinen Wilhelm Wundt, *Milletler Psikolojisi*'nde din konusuna geniş yer ayırmıştır. Psikologlar, ilk dönemlerden itibaren din konusunu inceleme alanlarına dahil etseler bile dine olan yaklaşımları çeşitlilik göstermiştir. Bu nedenle psikologların genelini dine olan yaklaşımları bağlamında bir çırpıda değerlendirmek oldukça zordur. Onların dine ve dini hayata olan yaklaşımları zaman zaman indirgemeci, determinist veya umursamaz şeklinde iken, özellikle 1960'lardan sonra dinin bireyin potansiyellerinin ortaya çıkmasını destekleyici, hayatına anlam kazandırıcı ve bireyleri olgunlaştırıcı yönlerini ele alan fonksiyonalist yaklaşımlar olmuştur.

Sigmund Freud, dinin çaresizlik anlarındaki teselli edici yönlerine vurguda bulunmakla birlikte dini nevroz ve yanılısma olarak değerlendirerek kurtulunması gereken bir hastalık olarak görmüş ve bilimin bireyleri bu hastalıktan kurtaracağını öne sürmüştür.

Carl Gustav Jung, dinin ve Tanrı inancının kolektif bilinçdışının ve arketiplerin bir ürünü olduğunu, bireyin dini kabul konusunda



Wilhelm Wundt 1879'da Leipzig'de (Almanya) ilk psikoloji laboratuvarını kurmuştur.

iradesiz olduğunu vurgulamıştır. Bunun aksini savunan Erich Fromm, Abraham Maslow ve Gordon Allport gibi hümanist psikologlar ise insanın irade sahibi ve kendi potansiyellerini gerçekleştirme arzusunda olan bir varlık olduğunu, hümanist ve mistik dinlerin bireyin kendini geliştirmesi açısından büyük önem taşıdığını vurgulamışlardır. Anlam merkezli logoterapi ekolünü kuran Viktor Frankl ise bireyin anlam arayışına cevap veren en güçlü kaynak olarak dine değer vermiştir. Son dönemde psikologlar dine olan bakış açılarını biraz daha olumlandırarak dinin teselli edici, kontrol sağlayıcı, anlam kazandırıcı yönünün ötesinde bireyin hayatını dönüştürücü ve olgunlaştırıcı özelliği üzerinde de durmuştur. Özetle psikologlar dine olan yaklaşımlarında oldukça farklı bir tablo sergilemişlerdir.

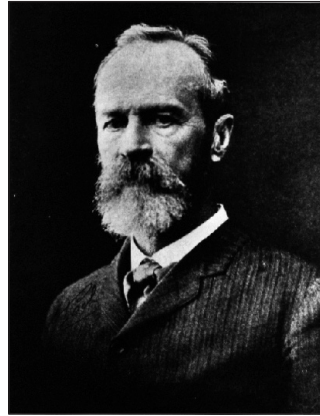


Freud'un 1909'da Clark Üniversitesi'nde verdiği konferanstan sonra ilk dönem psikologları bir arada.

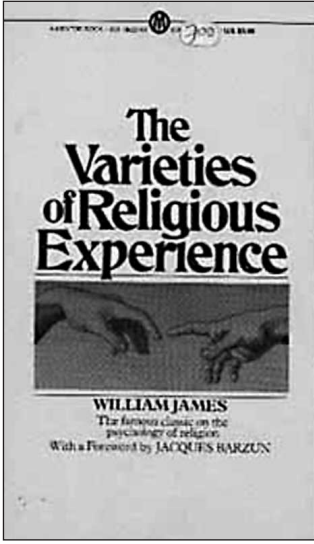
William James (1842-1910)

William James, Amerikan psikolojisinin öncülerinden ve aynı zamanda din psikolojisinin kurucularından birisi olarak kabul edilir. James, *Psikolojinin İlkeleri* isimli kitabıyla ve Amerika'da psikoloji alanında yaptığı diğer çalışmalarla psikolojinin ahlak ve zihin felsefesinden ayrı bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Faydacı (pragmatik) bir felsefe anlayışı ortaya koymuştur. Felsefedeki bu yaklaşımı psikolojiye de taşıyan James, psikolojide işlevselciliği savunmuştur. Bu görüşe göre gerçeğin temellendirilmesindeki ana unsur fayda ilkesidir. Bir şey faydalıysa iyidir ve doğrudur. Ona göre psikolojide amaç, algılama, düşünme, duygulanma ve irade gibi içsel eylemlerin bireyin hayatında karşılaştığı zorlukları ve problemleri çözmede ne tür bir katkısının olacağını açıklamaktır. Çalışmalarını yaparken farklı metotlar izleyen James, bazen eylem ve bireysel tecrübelerin üzerinde yoğunlaşarak varoluşsal metodu, bazen olguları tanımlayarak betimsel metodu kullanmıştır. Ayrıca ilk çalışmalarında bazı eksikliklerini kabul etmekle birlikte içgözlem tekniğini de kullanmıştır (Ayten, 2010).

James'e (1985) göre insanın değerlendirmeleri birbirinden bağımsız iki şekilde olabilir. Birincisi, varoluşsal (*existential*) değerlendirmedir. Olayın şekline ve onun orijin ve tarihine yönelir. Tasvir ve tasnif yöntemleriyle başlar ve fenomenin gerçekleşmesini sağlayan etkenlerin analizi ile devam eder. İkincisi ise manevi (*spiritual*) değerlendirmedir. Bir şeyin değerine, yani anlamı ve önemine yönelir. James, genelde çalışmalarında bu tür değerlendirmeye yer verir. Ona göre bir fenomenin kökenini veya şartlarını bilmek onun değerini belirlemede yetersizdir.



William James



James, 1902’de din psikolojisinin en önemli klasiği sayılan *The Varieties of Religious Experience* (Dini Tecrübelerin Çeşitliliği) adlı kitabını yazmıştır. Daha kitabının başında insan zihni ve şuurunun fizyolojiye, kimyaya veya anatomiye indirgenemeyeceğini belirterek, tıbbi materyalizme karşı çıkmıştır. Dini fenomenin psikofizyoloji ile ilişkilendirilmesinin dini tecrübeyi geçersiz hale getireceğini belirtmiştir. Söz konusu eserde, dini inancı tecrübi delillerle doğrulama üzerine yoğunlaşmıştır. Ona göre dini duyguların varlığı Allah’ın varlığına bir delil teşkil eder. Din başka hiçbir tabii yapımızın ye-

rini dolduramayacağı, hayatımızın temel bir organıdır.

James, bireyin yaşadığı bireysel dini tecrübeden ve dini duygudan hareketle din, dini hayat ve Tanrı konusundaki görüşlerini ortaya koymuştur. Fakat o, Freud ve Jung gibi psikologlardan farklı olarak dinin kökeninden çok meyvesiyle, yani bireyin yaşantısına yaptığı katkılarla ilgilenmiştir. Ona göre inançlar doğru oldukları için işe yaramazlar, işe yaradıkları için doğrudurlar. Bir insan için Allah’a inanç işe yarıyorsa, mutluluğu sağlamada, bireysel düzenlemelerde ve psikolojik sağlığı elde etmede pratik faydalar sağlıyorsa, o zaman bu insan için Allah’ın varlığı pragmatik bir gerçekliktir. Dinin doğruluğunu, doğru-yanlış bakış açısıyla değerlendirmeden önce onun hayattaki yararları açısından değerlendirmek gerekir. Mesela bir kişi kaplıcanın romatizmaya iyi geleceğine inanıyorsa, bu o kişi için bir gerçekliktir. Ama bunun yanında James, bu inançların veya gerçekliklerin kesin olmadığını ve başkalarına empoze edilmemesi gerektiğini savunur (Ayten, 2010).

James, bireysel dini tecrübenin köklerinin insanın mistik yapısında var olduğunu savunmuştur. Kendisi ailesinin de etkisiyle kilise ile resmi bir bağa sahip olmamıştır. Kiliseye nadiren gitmiş, kilise ibadetini dindarlığın gösterildiği, sıradan bir katılım olarak görmüştür. Hatta bir anketi doldururken, “İbadet edemiyorum,

ibadette kendimi suni hissediyorum,” ifadelerini kullanmıştır. Fakat kitabında ibadetin dinin temeli olduğunu yazmaktan da geri kalmamıştır. İncil onun için bir otorite kaynağı değildi. İncil’i ilahi olmaktan ziyade insani olarak görmüştür. Ona göre fikirler, semboller ve diğer öğretiler ikinci dereceden öneme sahiptirler. Bunlar yardımcı süslemelerdir, ama dini hayatın devamı için de vazgeçilmez unsurlardır.

James, din konusunda yapılan bilimsel çalışmalara şüpheyle bakılan bir dönemde, yaptığı çalışmalarla psikolojik yönetime olan güvensizliği yenmeye çalışmıştır. Onun bu pozitif yaklaşımı, dini çalışmalara olan ilgiyi artırmıştır. Ayrıca James, din ve ruh sağlığı üzerine yaptığı incelemelerle din psikolojisine klinik bir yön de kazandırmıştır. Din üzerine yaptığı çalışmalarda eylemlerin dışsal görünümünün ötesine geçerek, onların bireysel önemi üzerinde durması ise onun en önemli mirası olmuştur.

Gerek psikoloji gerekse din psikolojisi alanında yaptığı çalışmalarda birbirinden farklı birçok metot kullanan James, zamanla psikolojideki gelişmelere paralel olarak yaklaşımını, kullandığı metot ve teknikleri de değiştirmiştir. İnsanı, amaçlarını gerçekleştirebilecek irade ve güce sahip bir varlık olarak gören James, aynı zamanda insanda sağduyunun önüne geçebilen irrasyonel güçlerin de bulunduğunu ve bunların insanların davranışlarında etkili olabildiğini kabul etmiş ve bu görüşüyle kısmi bir hümanist yaklaşım sergilemiştir.

Dini, bireysel ve kurumsal olmak üzere temelde ikiye ayıran ve bireysel din üzerine yoğunlaşan James, din konusundaki çalışmalarını ve görüşlerini bireysel din doğrultusunda ortaya koymuştur. Dinin ve Tanrı’nın gerçekliğinden çok, insan hayatına sağladıkları fayda üzerinde yoğunlaşmıştır. İnsan hayatına başka hiçbir yerde bulamayacağı kadar önemli katkıları olduğunu düşündüğü din ve Tanrı inancının geleceği konusunda ise olumlu bir tavra sahip olmuştur (Ayten, 2010).

Özetle James, hem insan görüşü ve metodolojisi hem de din ve Tanrı görüşüyle çoğulcu bir yaklaşım sergilemiştir. Psikoloji ve din psikolojisinde tek bir çizgide ilerlemediği için söz konusu alanlarda birçok katkısı olmakla birlikte, kendine özgü bir ekol oluşturamamıştır.

Sigmund Freud (1856-1939)

Sigmund Freud, psikanalizin kurucusu ve bilinçdışının kâşifidir. İnsan davranışlarının mutlak anlamda bir sebebinin olduğunu ve bu sebeplerin de bilinç alanında değil, insanların unuttukları, bastırdıkları bilinçdışı alanda aranması gerektiğini savunmuştur. Başlangıçta hasta davranışlarının sebebini bularak tedavi etmek üzere geliştirdiği “psikanaliz” yöntemini zamanla daha da geliştirerek bir kişilik teorisi haline getirmiştir. Freud bu teorisiyle sadece psikoloji alanında etkili olmakla kalmamış sosyoloji, tarih, edebiyat ve sinema gibi pek çok alanda ortaya konan görüşleri yönlendirmiştir.

İnsanın geçmişine bağlı bir varlık olduğunu savunan Freud, bugünkü davranışlarının sebeplerinin geçmişte, yani bilinçdışında bulunduğunu ve bunlara ulaşmanın yolunun da serbest çağrışım ve rüya yorumları olduğunu savunmuştur. Ona göre insan özgür bir varlık değil, aksine bilinçdışı süreçler tarafından yönlendirilen bir varlıktır. İnsanda ölüm ve yaşam olmak üzere iki temel içgüdü



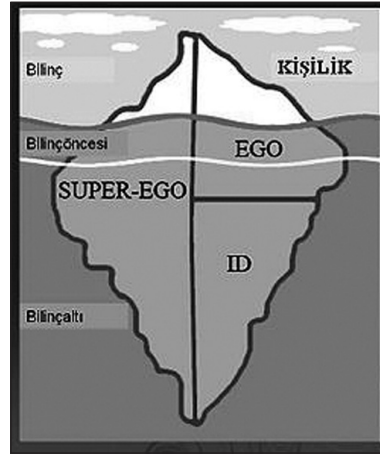
Sigmund Freud

yer almaktadır. İnsanın bütün yapıp ettikleri bu güdülerin tezahürüdür. Ölüm içgüdü, kişinin doğuştan sahip olduğu kendine ve başkalarına yönelik yok etme duygusudur. Yaşam içgüdü ise insanın hayata tutunmasını ve yaşamını devam ettirmesini sağlar. Yaşam ve ölüm içgüdüleri ve bunların türevleri birbirlerini ateşler, etkisiz bırakır veya birbirlerine alternatif teşkil ederler. İnsan davranışlarını belirleyen bu içgüdüler arasında sürekli dinamik bir denge vardır. (Köse, 2000; Ayten, 2010)

Freud, insanın doğası hakkında olumsuz diyebileceğimiz bir görüşe sahiptir. İnsan, saldırgan ve cinsel dürtüleri kontrol altına alınması gereken olumsuz ve yıkıcı niteliklere sahip bir varlıktır. Toplumsal bir ortamda yaşamaya mecbur kaldığından toplumsal baskılara maruz kalmaktadır. Bu durum, insanın cinsel ve saldırganlık enerjilerini rahatça boşaltmasını engellemekte, dolayısıyla psikolojik sorunlar yaşamasına sebep olmaktadır. Kısacası insan, sağlığını kaybederek medeniyete ulaşmaktadır.

Freud; zihni, “bilinç”, “bilinç öncesi” ve “bilinçdışı” şeklinde üçe ayırmıştır: Bilinç, zihnin dış dünyadan ve içten gelen algıları fark edebilen bölgesi iken; bilinç öncesi, zihnin ancak dikkatle algılanabilen kısmıdır. Bilinçdışı ise, zihnin bilinç düzeyine ulaşamayan, egonun etkinliğinin kırılmasıyla bilinç düzeyine ulaşabilen alandır.

Freud’a göre kişilik birbiriyle etkileşim halinde bulunan “İd”, “Ego” ve “Süper-Ego” olmak üzere üç unsurdan oluşur. İd, kişiliği oluşturan doğal yapıdır; dürtüsel, irrasyonel ve asosyaldır; her zaman zevk peşindedir. Gerçeklik ilkesinin hâkim olduğu ego, id’in ihtiyaçlarının karşılanması için ortamın uygun olup olmadığına karar verir veya uygun ortam arar. Kişilikte ideal olana ve sosyal standartlara öncelik veren süper-ego ise, ahlak gözcüsü gibi davranır ve hazdan çok, ideal olanı arar. (Geçtan, 2000)



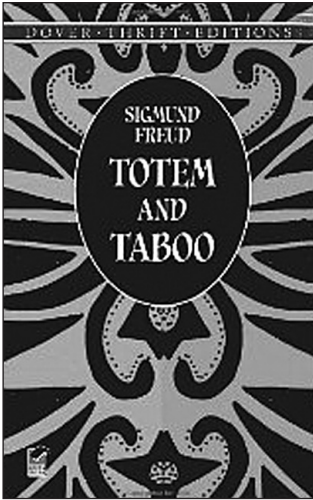
Freud’a göre insan, beş aşamalı bir psiko-seksüel gelişim evresinden geçer: 1. “Oral” dönemde (0-1,5 yaş) bebeğin dış dünyayı algılaması ve ihtiyaçlarını gidermesi ağız yoluyla olur. 2. “Anal” dönemde (1,5-3 yaş) tuvalet eğitimi kazanılır, bu dönem kişinin ileride sahip olacağı kişilik yapısında (düzenli ya da dağınık) etkili olur ve ihtiyaçları giderilen bebek dış dünyaya karşı güven duygusu geliştirir. 3. “Fallik” dönemde (3-5 yaş) karşı cinsten ebeveyne dönük

bilinçdışı ilgi artar. “Oedipus” (erkek çocuğun anneye ilgi duyup onu babasından kıskanması) ve “Elektra” (kız çocuğun babaya ilgi duyup onu annesinden kıskanması) kompleksleri bu dönemde oluşur. 4. “Gizil” dönemde (5-11 yaş) cinsel dürtüler durgundur, çocuk kendi cinsiyetine ait toplumsal rolleri pekiştirir. Bu evrede çocuklar, aynı cins ebeveynle özdeşim kurarak Oedipus ve Elektra komplekslerini yenerler. 5. “Genital” dönem, ergenliğin ilk dönemleriyle (11-13 yaş) başlar ve ilk yetişkinlik dönemine kadar sürer. Birey bu dönemde, aileye bağımlılıktan koparak, çevreyle ve karşı cinsle olgun ilişkiler geliştirmeyi öğrenir. (Schultz ve Schultz 2001)

Freud ilk olarak, “*Saplantılı Davranışlar ve Dini Ritüeller*” başlıklı makalesinde, “obsesif davranışlar” ile “ritüeller” arasındaki yüzey-sel benzerliklerden hareketle, dinin nevroz olduğunu iddia eder. Ona göre din, güdülerin bastırılmasından kaynaklanan hastalıklı bir haldir ve bireyler bu halden kurtulmalıdır. Freud indirgemeci bir yaklaşımla nevroz gibi hastalıkların temelinde dinin olduğunu iddia etmiştir.

Freud, *Totem ve Tabu* isimli kitabında dinin ilkel kaynakları üzerinde durmuştur. Ona göre, her şeye (güce, mallara ve kadınlara) sahip babanın (klanın başındaki otorite sahibi baba) hâkimiyeti altında yaşayan ilkel kabilelerde oğullar birleşerek hem nefret

ettikleri hem de ideal olarak gördükleri babayı öldürürler. Fakat sonra pişmanlık duyarlar ve aynı akıbete uğramamak için, bu eylemin tekrar işlenmemesi ve aynı klandan kadınlarla evlenilmemesi doğrultusunda katı kurallar koyarlar. Klanlar halinde yaşayan ilkeller daha sonra kendisinden korkulan güçlü bir hayvanı “totem” olarak belirleyerek babanın yerine ikame ederler. Zamanla totem, korkulan, nefret edilen ve kıskanılan ilk babanın yerinde olmaktan çıkarak Tanrı'nın prototipi haline gelir.



Hiz. Âdem'in Tanrı'nın emrine uymamak suretiyle işlediği ilk günahıtan (Tekvîn, 3) yola çıkarak Hıristiyanlık'ta insanoğlunun günah işlemeye doğuştan meyilli olduğuna, bu yolla günahın tüm insanlara geçtiğine inanılır. İnsan bu durumdan ancak Mesih İsa'nın lütfu ile kurtulabilir. Zaten Hiz. İsa da insanları bu günahıtan kurtarmak için kendini feda etmiştir.

Freud'a göre baba yerine ikame edilen "toteme tapınma" ve "anma törenleri" düzenleme gibi kuralları bulunan totemizm insanlığın ilk dinidir.

Freud, ayrıca *Totem ve Tabu'* da ilkel kabilelerdeki totem kurumu ile Hıristiyanlık arasında bazı paralellikler olduğunu zikretmektedir (Köse, 2000).

İlkel babayı öldüren oğulların işlediği bu suçtan dolayı sonraki nesillerin suçluluk psikolojisine düşmeleri Hıristiyanlığın "asli günah" inancını hatırlatır.

Totem yemeğiyle temsil edilen semboller Hıristiyanlığın evharistiya ayinindeki sembollerle benzerdir. Din kendi kökenini yenilemiş, bastırılan şeyler tekrarlanarak ortaya çıkmıştır. Evharistiya ayini totem yiyeceğini, yani babanın oğullar tarafından öldürülüşünü ve bunun karşılığında Hiz. İsa'nın ölümünü tekrarlar.

Tesliste baba ve oğul unsuruna yer verilmiştir.

İlkel babaya karşı işlenen suçun sebebi olan cinsel dürtüyü ketleme, ruhban sınıfının oluşumuyla tekrar canlanmıştır.

Bir Yanılsamanın Geleceği isimli eserinde, Freud dinin yanılsama olduğunu iddia eder. Ona göre insanın doğal felaketler karşısında çaresiz kalması, onda çocukluk çağlarında aciz kaldığı zaman kendisine yardım eden güçlü bir baba imajının devamı niteliğinde bir Tanrı arzusunu oluşturmuştur. Bu yüzden din, çocuklukta çaresizlik duygusunu gideren güçlü bir baba imgesinin yetişkinlikte bir yanılsama olarak devam ettirilmesinden ibarettir. Ona göre, din gibi bir güce tutunmak hayatın tehlikelerine karşı insanın korku-

Evharistiya (ekmek-şarap) ayini, Hz. İsa'nın havarileriyle yediği son akşam yemeğini sembolize eder. Bu yemekte, Hz. İsa havarilere önce ekmeğin parçaları vererek, "Alın yiyin, bu benim bedenimdir," demiş, ardından onlara bir kâse uzatarak, "Bundan için, çünkü bu benim kanım; günahların bağışlanması için birçokları uğrunda dökülen ahdin kanıdır..." demişti. İşte bu olayla temellendirilen evharistiya ayinine katılanlar Hz. İsa ile aralarında bir birliktelik oluştuğuna inanırlar.

larını dindirmektedir. İnsanın çaresizliği bitmediği için insan tanrılara hâlâ ihtiyaç duymaktadır. Ancak bu yanılısamadan bilim vasıtasıyla kurtulacaktır.

Freud, *Musa ve Tektanrıçılık* kitabında ise toplumların ihtiyaç ve sıkıntıları nedeniyle mitsel kişilikler ürettiklerini savunur. Bu tezden hareketle, aslında (Hz.) Musa'nın tarihi değil efsanevi bir kişilik olduğunu ileri sürer. Kitabında yer yer "Eğer Musa yaşadıysa..." şeklinde ifadeler kullanır (Ayten, 2010).

Özetle, din konusunda genel olarak indirgemeci yaklaşım sergileyen Freud, birbirinden farklı değerlendirmeler yapmıştır. Dini bazen obsesyon; bazen bebeklik arzularının tatmini; bazen de bir yanılısama olarak değerlendirmiş ve bilimin insanları bunlardan kurtaracağını savunmuştur. Freud, psikolojiyi din olgusuna, özellikle Hıristiyanlık ve Yahudiliğe karşı kullanmıştır.

Carl Gustav Jung (1875-1961)

Analitik psikoloji, kelime anlamı düşünüldüğünde, “ruhsal olguları bileşenlerine indirgeyerek incelemeyi hedefleyen yaklaşımlara verilen ortak isim” olarak tanımlanır. Fakat Jung’un analitik psikolojisi “analitik” kelimesine bakılarak yanlış değerlendirilmemelidir.

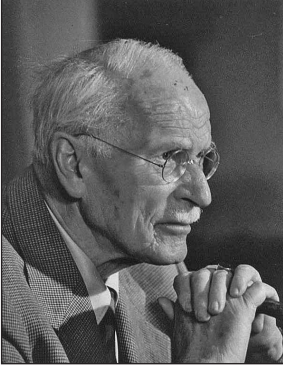
Çünkü onun analitik psikolojisi, psişenin elementlere ayrılmasını reddederek onun bir bütün halinde ele alınmasını öngörür. Analitik psikolojide kişiler arası ilişkilerden ziyade, kişiliğin bilinç ile bilinçdışı çemberi içerisinde büyüüp gelişmesi esastır.

Freud’un psikanalizinde kişinin başkasıyla olgun bir ilişki kurması amaçlanırken analitik psikolojide bireyin kendi zihni içerisinde bütünleştirilerek dengesinin sağlanması amaçlanır.

– Selçuk Budak, Psikoloji Sözlüğü

Jung, başlangıçta psikanalize ilgi duymuş ve Freud’un desteğiyle Psikanaliz Derneği’nin başkanlığını yapmıştır. Ancak bir müddet sonra Freud ile olan fikir ayrılıklarından dolayı dernekten ayrılmıştır. Freud-Jung ayrılığının temelini “libido” kavramına verdikleri anlam oluşturmuştur. Freud libidoyu “cinsel enerji” olarak değerlendirip insan davranışlarını bu cinsel enerjiye indirgerken, Jung daha geniş bir anlayışla libidoyu “ruhsal enerji” olarak tanımlamıştır. Ayrıca rüyaları bilinçdışına giden “kral yolu” olarak gören Freud’un aksine Jung, kompleksleri bilinçdışına giden “kral yolu” olarak değerlendirmişti. Jung, kendi görüşlerini “analitik psikoloji” olarak isimlendirmişti.

Jung, çalışmalarında olayları olduğu gibi tanımlayan deskriptif (tasviri) yöntemi kullanmıştır. Soyut teoriler yerine, kendi gözlemleri çerçevesinde yorumlar yapmıştır. Bütün çalışmalarında gözleme dayalı ve fenomenolojik bir yaklaşımı benimseyen Jung, dini incelerken de bu tutumunu sürdürmüştür. Dindar insanın yaşadıklarını gözlemlemekle ye-



Carl Gustav Jung

tinerek, metafizik alan ve din konusundaki felsefi yorumlarla ilgilenmemiştir. Dinsel inançların doğruluğunun “psikolojik” olduğunu, dolayısıyla inançları doğruluk ya da yanlışlık açısından değil, işlevleri açısından değerlendirmek gerektiğini savunmuştur.

Jung, *Psikoloji ve Din, Eyüp’e Cevap ve Ruhunu Arayan Modern İnsan* isimli kitaplarında din ve Tanrı konusundaki görüşlerine yer vermiştir. Görüşlerini ortaya koyarken her ne kadar doğrudan tecrübeleri dikkate alsada farklı

dinlerin literatürlerine ait (mit, mistisizm, kutsal kitaplar vb.) unsurlara da değerlendirmelerinde yer vermiştir. Din konusundaki görüşlerini ortaya koyarken daha tutarlı bir kavramsal çerçeve oluşturmak için, Doğu ve Batı dinlerinde geçen kavramlardan yararlanmıştır. Freud’dan farklı olarak, dine karşı iyimser bir yaklaşım benimsemiştir. Tanrı konusundaki görüşünü, “Bütün insanların, hayvanların, bitkilerin ve bütün kristallerin en içte taşıdıkları öz, Tanrı’dır,” sözüyle ifade etmiştir (Ayten, 2000).



Carl Jung’a göre bilinçdışı ikiye ayrılır: Bireysel bilinçdışı ve kolektif bilinçdışı

Psikolojide “içedönük”, “dışadönük” kişilik tipi sınıflamasını ilk yapan Jung’dur.

Jung, “arketip”leri kişinin bireysel hayatında sonradan elde edemediği, ruhsal yapısında kalıtsal olarak var olan bilinçdışı ruhsal içerikler ve her insanda var olan ruhsal organlar olarak tanımlar. Arketipler, tüm insanlığa has ortak davranış özelliklerini başlatma, kontrol etme ve yönlendirme kapasitesine sahip doğal nöropsişik merkezlerdir. Jung’a göre, bütün dinler arketipsel imgelerle doludur ve onlar aracılığıyla kendilerini ifade ederler. Ritüellerin amacı ise insanların insanüstü âlem ile anlamlı ilişki kurmalarını sağlamaktır.

Jung, bilinçdışını ikiye ayırmıştır. Birincisi, kişinin unuttuğu

ve bastırıldığı fakat hatırlanabilen bireysel yaşantılarını kapsayan “kişisel bilinçdışı”dır. İkincisi ise, insan zihninin derinliklerinde arketiplerin ve mitolojik karakterli içeriklerden oluşan “kolektif bilinçdışı”dır. Davranışları yönlendirmede etkin olan kolektif bilinçdışı, din olgusunun kaynaklandığı yerdir. Dinin temel süreçleri, kolektif bilinçdışında oluşur ve bunlar psişik anlamda gerçek olgulardır. Bireysel dinin özel biçimleri, tüm insanlığın din biçimlerinde olduğu gibi, kolektif bilinçdışındaki dünyevi dışavurumlardır. Gerek ilkel gerekse modern dini dogmalar, ritüeller ve mitler; çocukluk arzuları gibi bireysel ihtiyaçlardan kaynaklanmayıp bireyselliğin üstünde bir gerçekliğe sahiptir.

“Nevroz aynı zamanda müspet bir şeydir. Bu gerçeği ancak materyalist bir hayat felsefesinin cenderesine sıkışan, ruhsuz bir rasyonalizm görmezlikten gelebilir... Nevrozun sanki çürük bir diş gibi rasyonalist bir şekilde sökülüp çıkarmak, tıpkı bir düşünürün vardığı sonuçlar üzerindeki şüphelerini ya da ahlaki bir kimsenin kendisini kötü davranışlara iten dürtülerini, yahut da cesur bir adamın korku duygusunu kaybetmesi gibidir... Nevrotik kimse için nevrozu kaybetmek, hayatının hedefini kaybetmektir ki, böyle olunca da hayatın bir anlamı kalmaz.”

– Carl Gustav Jung

Jung’a göre din, temel yapıları kolektif bilinçdışında oluşan

*“Bütün insanların,
hayvanların, bitkilerin ve
bütün kristallerin en içte
taşıdıkları öz, Tanrıdır”*
Carl Gustav Jung

bir olgu olduğu gibi aynı zamanda insanlığın kolektif bilinç dışında tarihin başlangıcından itibaren biriktirdiği en yüksek değerlere, birikimlere açılan bir kapıdır. Tanrı da kolektif bilinç dışına ait bir içerik taşıır. Kolektif bilinç dışındaki Tanrı imgesi, ken-

dini birtakım sembollerle (teslis, mandala vb.) bilinç alanına ulaştırır, bilinç alanını kontrol altına alır ve insanı etkileyerek kendisini kabul ettirir.

Kişiliğin dengeye ve bütünlüğe yönelik gelişimini ifade eden “bireyleşme” süreci, insanoğlunun potansiyel olarak taşıdığı, hayatına anlam katan ve onu olgun bir hayatla bütünleştiren bir süreçtir. Hayatı iki döneme ayıran Jung, ilk dönemi (35-40 yaşlarına kadar olan dönem) güneşin ufuktan doğup en yüksek noktaya tırmandığı öğle öncesine; ikinci dönemini ise güneşin tepe noktadan batışına kadar olan öğleden sonraya benzetir. Her dönemde bireyi farklı ödevler beklemektedir. Hayatın birinci döneminde dış dünyaya açılan birey, çevresiyle ilişkilerini düzenler ve bir canlı olarak hayatta kalabilmek için gerek duyduğu ihtiyaçlarını temin eder. Birey hayatının ikinci döneminde ise ilgisini kendine, iç dünyasına yöneltir ve bir bütünlük hissine ulaşır. Bu, bireyin aynı zamanda kendi özünü fark ettiği, tüm potansiyellerini en üst düzeyde kullandığı bir süreçtir. Ayrıca birey bu süreçte bütün insanlığa ait olan ve onları birleştiren kolektif bilinç dışının farkına vararak yeni bir bilinçliliğe sahip olur. Bireyleşme, süreç olarak dini bir serüven olduğu gibi sonuç itibarıyla da dini bir içerik taşıır. Çünkü bu süreç sonunda kişi sadece kendi özüne kavuşmakla kalmaz, kendisini toplumla bütünleştiren erdemli ve olgun kişiliğe de sahip olur. Dinlerin öğütlediği ve ideal hedefler olarak belirlediği değerleri bu süreçte kazanır (Ayten 2010).

Jung da Freud gibi, dini fonksiyonel bir bakış açısıyla ele almıştır. Fakat Tanrı’yı yüceltilmiş bir baba imgesi olarak tanımlayan ve dini hastalıklı bir ruh halinin sonucu olarak gören Freud’un aksine, Tanrı’ya inanmayı ve dine bağlanmayı, insanı nevrozdan

“Dinler ruhsal tedavi sistemleridir.

Hatta psikoterapi sistemlerinin en gelişmişidir.”

“Otuz beş yaşını geçen hastalarımın problemlerinin arkaplanında hayata dini bir bakış açısı bulamamak vardı.”

Carl Gustav Jung

kurtaran önemli bir faktör olarak değerlendirilmiştir.

Jung, insanları gerek motive etme gerekse sıkıntılı anlarında onlara destek olma bakımından dinlerin iyi bir psikoterapi sistemi sunduğunu söylemektedir. Ona göre din, bireysel ve toplumsal sağlık açısından büyük önem arz eder; dinin yokluğu ruhsal rahatsızlıklara sebep olur. Çünkü din, insan hayatına anlam ve yön kazandırır. Modern zamanlarda insanın anlam

arayışına cevap verir. Yabancılaşmasını engeller. İnsan topluma bağı olmadan yaşayamadığı gibi dış faktörlerin yıkıcı etkisini azaltan metafizik bir prensibe inanmadan da varoluşu anlamlandıramaz; manevi ve ahlaki davranışları temellendiremez. Tanrı'ya bağlanmayan birey, dünyanın fiziksel ve ahlaki kışkırtıcılığına kendi gücü ile direnemez. Din, zor zamanlarda sığınılacak bir “güven kapısı”dır.

Jung'a göre insan sorumluluğunun anlam kazanması açısından da dinin önemli bir fonksiyonu vardır. Dinin yokluğunda bireyin Tanrı'ya karşı sorumluluğu geleneksel bir erdem olmaktan öteye gitmez. Bununla birlikte Jung, insanın gerçek manada sorumlu olabilmesi için gerekli olan iradeyi ve seçme hürriyetini insana tanımamaktadır. Çünkü ona göre insan, dini ve Tanrı'yı kabul konusunda irade sahibi değildir. Bilinçdışı tarafından sürüklenen insanın dini ve Tanrı'yı bulması kaçınılmazdır. Çünkü kolektif bilinçdışındaki Tanrı imgesi insana kendisini kabul ettirir. Tanrı'yı kabul, bir anlamda insanın kaderidir.

Alfred Adler (1870-1937)

Alfred Adler, başlangıçta Freud'un görüşlerini savunmuş ve Freud'un kurduğu Viyana Psikanaliz Derneği'ne başkanlık etmiştir. Ancak bir müddet sonra bu gruptan ayrılarak kendi sistemini kurmuş ve buna "bireysel psikoloji" adını vermiş ve aynı isimle bir kitap yazmıştır. Adler, insan davranışlarında geçmiş kadar geleceğin, hataları kadar hedeflerin ve motivasyonların da önemli olduğunu savunmuştur. Adler, bilişsel psikoloji, çocuk terapisi ve eğitim psikolojisi gibi alanlarda önemli çalışmalar yapmış ve kendinden sonraki pek çok psikoloğu (Carl Rogers, Viktor Frankl, Rollo May vb.) etkilemiştir.

Adler'e göre birey, geçmişte yaşadıklarından çok gelecekte ne olmak istediğine dair beklentilerden etkilenir. Freud'a göre insan-
noğlu çaresizlik tecrübeleri yaşadığı veya haksızlığa uğradığı için
ölümden sonra kendisine adil davranılacağına veya öteki dünyada
mükâfat verileceğine inanırken; Adler'e göre gelecekte gerçekleş-
ecek bir hesap gününe inanan insan bugünden davranışlarını ve
tutumlarını geleceğe göre düzenler. Freud kişiliği parçalara ayırarak
incelerken Adler kişiliği bütün olarak ele almıştır.

Freud bilinçdışı etkenler üzerinde dururken Adler bilince önem
vermiştir. Adler'e göre insan kendi motivasyonlarının farkında olan
bilinçli bir varlıktır. Freud gibi Adler de çocukluk döneminin önemli



Alfred Adler

olduğuna işaret etmiştir. Ancak ona göre
davranış, biyolojik güçlerden çok sosyal
güçler tarafından belirlenmektedir. Çün-
kü insan doğuştan sosyal bir varlıktır.
Başkalarıyla iletişim kurar, yardımlaşır
ve sosyal faaliyetlerde bulunur. Sosyal
refahı bencil faaliyetlerin üzerinde tutar.
Ona göre kişiliği anlamanın yolu da bire-
yin sosyal ilişkilerini ve başkalarına karşı
tutum ve davranışlarını incelemekten
geçer (Yörük, 2000).